

Шумейко О. В.,

асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

АФІКСАЛЬНІ МОДЕЛІ СЛОВОТВОРЕННЯ ЛЕКСЕМ-НОМІНАЦІЙ НЕГАТИВНИХ БАЗОВИХ ЕМОЦІЙНИХ КОНЦЕПТІВ В АМЕРИКАНСЬКИХ РОМАНАХ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація. Статтю присвячено аналізу афіксальних дериватів на позначення негативних базових емоційних концептів “anger”, “sadness”, “fear” у романах сучасних американських письменників. Унаслідок дослідження виокремлено афіксальні моделі творення похідних слів, які вербалізують негативний емоційний стан. Встановлено переважаючий спосіб афіксальної деривації лексем-номінацій негативних базових концептів емоцій і здійснено їхню класифікацію за смисловими групами.

Ключові слова: негативний базовий емоційний концепт, афіксальна словотвірна модель, суфіксальний спосіб словотворення.

Постановка проблеми. Сучасні праці з лінгвістики свідчать про те, що концептосфера емоцій є об'єктом багатьох досліджень (В.О. Велівченко [1], Дж.-М. Дюваля [2], О.В. Трофімової [3] та інших учених). Причина очевидна – емоції впливають на різні аспекти діяльності людини. З одного боку, емоції є формами оцінного відображення дійсності (у парадигмі філософії), з іншого – емоції складають особливий психічний шар, який надбудовується над пізнавальним образом (у парадигмі психології) [4, с. 9]. Важливою є роль емоцій у процесі спілкування: розпізнавання емоційних станів співрозмовника сприяє досягненню розуміння та задоволенню потреб комунікації [5, с. 485].

Як психічні явища, емоції відтворюють у свідомості людини її емоційне ставлення до світу, відтак виражають значення об'єкта світу для людини та виконують роль посередників між світом і його відображенням у мові (лінгвістичний підхід до вивчення емоцій) [4; 6]. Відображення досвіду емоційного стану людини локалізується у смисловій структурі слів, співвіднесених із певними образами об'єктів у свідомості людини [4, с. 6]. На думку В.І. Шаховського, «емоції «проникають», закріплюються у словах, «зберігаються» в них та за потреби маніфестуються, виражаються й розпізнаються за допомогою цих слів» [4, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власне матеріалом дослідження лексичного та фразеологічного поля емоцій дедалі частіше слугує художня література останніх двох століть (А.С. Ілінська [7], О.І. Смашнюк [8], В. Ньюс [9] та інші вчені). Ми вбачаємо в цьому зв'язок із такими положеннями. По-перше, найбільш ґрунтовне вивчення лексичних, морфологічних і синтаксичних особливостей будь-якої мови неможливе без художньої прози [10, с. 41] та жодна словникова дефініція слова не може охопити всіх відтінків його семантики, особливо емотивної [6, с. 142]. По-друге, інформація соціального характеру (особливості міжособистісних зв'язків і відносин, норм і цінностей у суспільстві тощо) представлена в літературних текстах у найбільш повному обсязі [11, с. 177]. Як зазначає

Т.А. Єщенко, основними мовними ознаками художнього тексту є такі: а) образність, б) поетичність, в) естетика мовлення та г) експресія [12, с. 128], тобто «виразність, сила вираження, прояв емоцій, переживань і почуттів» [13, с. 185]. По-третє, актуальність результатів відповідного лінгвістичного дослідження визначається сучасним етапом розвитку мовної системи, яка підлягає вивченню. Адже в будь-якому суспільстві, яке технічно та соціально прогресує, мова також набуває розвитку: зростає виразність, точність і варіативність смислів, встановлюються зв'язки з іншими національними мовами, відбувається процес оптимізації мови внаслідок «відмирання» старих форм і назв, натомість з'являються нові номінації [14, с. 138].

Механізми творення лексем на основі наявних у мові морфем, способів їхнього поєднання на певному етапі розвитку мовної системи вивчає синхронний словотвір [15, с. 563]. Відтак словотвірна деривація є «формально-семантичною процедурою породження нового слова на базі твірної або кількох твірних основ шляхом приєднання афіксів, словоскладання, скорочення» [16, с. 114]. Твірним (або мотивуючим) вважається слово або словосполучення, структура та семантика якого слугує основою для побудови іншої номінаційної одиниці [17, с. 104]. При цьому непохідною є цілісно відтворена у свідомості людини мовна одиниця, яка не походить від морфологічної основи іншого слова. І, навпаки, похідною (для якої в ролі мотивуючого виступає твірне слово) вважається лексема, утворена від основи іншого слова або основ декількох слів за існуючими типами похідності в мові [17, с. 104].

У лінгвістиці виокремлюються два основні способи творення слів від інших спільнокореневих лексем: словотвірний і морфологічний типи похідності. Тип похідності встановлюється відповідно до словотворчих ресурсів певної мови [18, с. 28; 19, с. 47].

Актуальність дослідження визначається недостатнім вивченням негативної емотивної лексики на словотвірному проміжному рівні сучасного американського варіанту англійської мови.

Метою статті є встановлення афіксальних моделей словотворення лексем-номінацій негативних базових емоційних концептів “anger”, “sadness” і “fear” як фрагментів сучасної американської картини світу. Мета передбачає вирішення таких завдань: встановити словотвірні афікси у структурі лексем на позначення негативних базових емоційних концептів в американських романах ХХІ століття та сформулювати відповідні афіксальні словотвірні моделі дериватів, а також виокремити смислові групи афіксальних похідних лексем, які вербалізують емоції гніву, суму й страху в сучасному американському варіанті англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Прямі номінації базових емоційних концептів складають результати вербалізованої пси-

хофізіологічної реакції людини на об'єкти, явища навколишньої дійсності; ці ключові лексеми використовуються людиною у процесі мовлення в готовому вигляді (наприклад, *fear/страх, anger/гнів, joy/радість*) [6, с. 91].

Прямі номінації емоційних станів в англійській мові поділяють за аксіологічним знаком на дві групи: 1) номінації негативних емоцій – це лексеми *fear, anger, sadness*; 2) номінації позитивних емоцій, які охоплюють *joy, love* [20, с. 197; 21, с. 10]. При цьому номінації негативних емоцій вербалізують переживання, коли відбувається стимулювання психологічної та фізичної активності, спрямованої на уникнення шкідливих впливів і пов'язані з незадоволенням людських потреб [20, с. 403]. Натомість номінації позитивних емоцій позначають переживання, викликані корисними діями з метою особистих досягнень [21, с. 10]. Матеріал нашого дослідження свідчить про те, що переживання негативних емоцій описуються авторами сучасних американських романів яскравіше, порівняно з позитивними емоціями. Очевидно тому, що з психологічного погляду негативні емоції викликають сильніші фізіологічні реакції, ніж позитивні: перші виникають в умовах сильних психічних навантажень, спрямованих на задоволення потреб та досягнення мети [5, с. 163].

З позицій когнітивної лінгвістики більшість номінацій негативних і позитивних емоційних концептів виражається простою лінгвістичною формою (іменниками або прикметниками), що вказує на їхній морфологічний примітивізм (наприклад, лексеми *fear, anger, sad, joy*) [22, с. 140]. Примітивним є також зміст базових емоційних концептів, тобто універсальні особливості переживань емоцій [22, с. 140]. Відповідно, у структурі негативного базового емоційного концепту виокремлюємо план його змісту (сукупність знань про ту чи іншу негативну емоцію) та план вираження (всі засоби репрезентації негативного емоційного концепту в мові). А термін «негативний базовий емоційний концепт» тлумачимо як деяке культурно зумовлене утворення у свідомості людини, яке містить дані-уявлення індивідуального, універсального та соціально-культурного характеру про переживання негативної базової емоції (гніву, страху або суму). Ці уявлення (які формують певний досвід переживання негативної емоції) матеріалізуються в мові номінативними одиницями. На основі вибірки з романів сучасних американських письменників пропонуємо класифікувати ці одиниці на чотири групи: номінації емоційних станів та їхніх причин, а також номінації невербальних і вербальних реакцій людини в емоційному стані.

Власне номінації негативних базових емоційних станів репрезентовані в матеріалі дослідження лексикою експліцитного вираження негативних базових емоцій. Ідеться про постулювання наявності емоційного переживання шляхом констатації негативної емоції в американському романі. Ця лексика охоплює ключові слова-репрезентати негативних базових емоційних концептів, синонімічні їм іменники та похідні лексеми-номінації. Останні утворені за типом словотвірної або формальної похідності від морфологічних основ відповідних слів.

Морфологічний аналіз негативної емотивної лексики дав змогу встановити основні способи похідності лексем-номінацій концептів “sadness”, “fear”, “anger” в американських прозових творах ХХІ століття. Відтак похідні лексеми-номінації зазначених емоційних концептів відповідають родовому поняттю про емоцію суму, страху або гніву відповідно. Ці деривати виявляють формальну та семантичну залежність

від вихідних, твірних мовних одиниць [17, с. 103–104]. Диференційною ознакою похідних лексем-номінацій концептів “anger”, “sadness”, “fear” є їхня частота вживання та варіативність компонентів значення.

За типом словотвірної похідності виокремлюються три групи слів з емотивною семантикою гніву, суму та страху: афіксальні деривати, конверсиви та композити [19, с. 47; 17, с. 101–105].

Власне афіксальні деривати – це слова, утворені шляхом додавання дериваційних афіксів до морфологічної основи твірного слова [18, с. 28; 19, с. 47]. Сучасна лінгвістика тлумачить афікс як «службову морфему, яка, на відміну від кореня, має асоціативне дериваційне значення, служить засобом уточнення чи зміни його лексичної та граматичної семантики під час творення слів чи слівформ» та, на відміну від кореневих морфем, «є закритим класом морфем, які, порівняно зі словами, лише відтворюються, а не створюються» [16, с. 49]. Відтак афікси виконують словотвірні функції та разом із коренем формують основу слова [18, с. 21]. Будь-який афікс виступає основним носієм словотвірного значення та його значення – це і є, відповідно, словотвірне значення [17, с. 138]. Відповідно, афіксація визначається як «морфологічний спосіб творення слів за допомогою афіксів» [16, с. 49]. Афіксальні способи словотворення (які застосовує певна частина мови) охоплюють такі: префіксальний, суфіксальний, безсуфіксальний, постфіксальний, інфіксальний, конфіксальний [16, с. 49; 17, с. 133].

Морфемний аналіз афіксальних дериватів, які використовуються авторами на позначення негативних базових емоційних концептів “anger”, “sadness”, “fear” у сучасних американських прозових творах, дав змогу виокремити дві узагальнені афіксальні словотвірні моделі (далі – АСМ).

АСМ 1 «твірна основа (далі – ТО) + лексичний суфікс (далі – ЛС)» відповідають такі номінації негативних емотивних концептів: 1) афіксальні деривати, які вербалізують концепт “anger” (64 актуалізації): прикметники *angry* (частота актуалізації – 56) та *furious* (8), утворені від морфологічних основ іменників *anger* та *fury* відповідно; 2) похідні слова, які репрезентують концепт “sadness” (2): прикметники *sorrowful* (1) (дериват від іменника *sorrow*) та *gloomy* (1) (утворений від основи іменника *gloom*); 3) концепт “fear” реалізують афіксальні деривати (11): а) прикметники *fearful* (5) та *fearless* (2), які утворені від мотивуючого іменника *fear*; б) прикметник *panicky* (1) – похідний від іменникової основи *panic*; в) прикметник *paranoid* (3), утворений від морфологічної основи іменника *paranoia*. Як бачимо, найпоширенішою є власне суфіксальна словотвірна модель слів «іменник + суфікс -у = прикметник» (*angry, gloomy, panicky*).

За АСМ 2 «{(ТО + ЛС) + ЛС}» побудовані такі емотивні слова: 1) які вербалізують концепт “anger” (10): прислівники *angrily* (8) та *furiously* (2), утворені від морфологічних основ прикметників *angry* та *furious* відповідно; 2) концепт “sadness” (1): прислівник *painfully* (1) (від прикметника *painful*). Лексем на позначення концепту “fear”, побудованих за цією моделлю, не було зафіксовано в романах сучасних американських письменників. Зазначені афіксальні деривати свідчать про те, що найбільш розповсюдженою є саме суфіксальна словотвірна модель слів «{прикметник (іменник + лексичний суфікс)} + суфікс -ly = прислівник» (*angrily, furiously, painfully*).

Як бачимо, основним способом деривації прикметників і прислівників на позначення негативних базових емоцій гніву,

страху та суму в сучасному американському варіанті англійської мови є суфіксальний, який полягає у приєднанні постпозитивних афіксів до основи твірного слова.

Аналіз суфіксальних способів творення похідних номінативних одиниць встановив, що лексичні суфікси у структурі емотивних дериватів можна об'єднати відповідно до граматичних класів слів в англійській мові у такі смислові групи: 1) прикметникові суфікси зі значеннями: а) «переповнений/охоплений негативною емоцією» (-y, -ful, -ous, -oid); б) «без/який характеризується відсутністю негативного емоційного переживання в людини (-less)»; 2) прислівниковий суфікс -ly (співвіднесений за значенням із прикметниковим) – «у негативному емоційному стані/з негативною емоцією».

Висновки. Афіксальні деривати від твірних основ номінацій емоційних станів гніву, суму та страху переважно структуруються за узагальненою АСМ 1 «ТО + ЛС = прикметник». До того ж реалізація негативного базового емоційного концепту “anger” здійснюється найчастіше за допомогою афіксального прикметника-деривата *angry* у значенні «розгніваний; переповнений/охоплений гнівом». Емоційний концепт “fear” виражається здебільшого відносно частотним прикметником-дериватом *fearful* у значенні «переляканий; переповнений/охоплений страхом». А концепт “sadness” вербалізується за допомогою двох прикметників-дериватів (які побудовані за АСМ 1) *sorrowful* та *gloomy* у значенні «засмучений; переповнений/охоплений сумом». Такі номінації негативних емоційних концептів зосереджують увагу на відповідних індивідуально-психологічних особливостях емоційних переживань представниками мовної спільноти.

Перспективу подальших пошуків вбачаємо у виявленні конверсивів за типом словотвірної похідності емотивної лексики на позначення негативних емоційних концептів у сучасній англійській мові.

Література:

1. Велівченко В.О. Імплікатура як спосіб трансляції емоцій мовця (на матеріалі сучасного англійського емотивного дискурсу): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Херсон, 2011. 19 с.
2. Dewaele J.-M. Emotions in Multiple Languages. New York: Palgrave Macmillan, 2010. 260 p.
3. Трофімова О.В. Фразеологічна репрезентація негативних емоцій в англійській та українській національних картинах світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Донецьк, 2011. 20 с.
4. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций: монография. М.: Гнозис, 2008. 416 с.
5. Варій М.Й. Загальна психологія. 3-є вид. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
6. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. 3-е изд. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 208 с.
7. Ильинская А.С. Грамматические маркеры эмоциональности в английском языке: автореф. дисс. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Барнаул, 2007. 20 с.
8. Смашнюк О.І. Маркери емоційності у спонтанній комунікації (на матеріалі Британського національного корпусу текстів): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2009. 19 с.
9. Nöth W. Symmetries and Asymmetries between Positive and Negative Emotion words. Proceedings of the Conference of the German Association of University Professors of English / ed. by Wilhelm L. Busse. Vol. XIII. Tübingen: Max Niemeyer, 1992. P. 72–88.

10. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. Винница: Нова Книга, 2007. 264 с.
11. Фоминых Н.В. Концепт, концептор и художественный текст. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: научное издание. Воронеж: Изд-во Воронеж. межрегион. ин-та обществен. наук, 2001. С. 176–179.
12. Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ: Видавничий центр «Академія», 2009. 263 с.
13. Григорьева В.С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты: монография. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. 288 с.
14. Тинякова Е.А. Язык как форма существования культуры и концепция нелингвистического позитивизма: монография. 2-е изд. испр. М.-Берлин: Директ-Медиа, 2015. 243 с.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
16. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
17. Харитончик З.А. Лексикология английского языка. Минск: Высшая школа, 1992. 229 с.
18. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка. М.: Высшая школа, 1983. 383 с.
19. Ніколенко А.Г. Лексикология англійської мови – теорія і практика. Вінниця: Нова Книга, 2007. 528 с.
20. Максименко С.Д., Соловйенко В.О. Загальна психологія. К.: МАУП, 2000. 256 с.
21. Oatley K. Emotions: a brief history. Malden MA: Blackwell publishing, 2004. 190 p.
22. Ungerer F., H.-J. Schmid. An introduction to Cognitive Linguistics. 2nd ed. Harlow: Pearson education, 2006. 384 p.

Шумейко О. В. Афіксальні моделі словообразовання лексем-номінацій негативних базових емоційних концептів в американських романах ХХІ століття

Анотація. Стаття присвячена аналізу афіксальних дериватів, позначаючих негативні емоційні концепти “anger”, “sadness”, “fear” в романах сучасних американських письменників. В результаті дослідження були виділені афіксальні моделі утворення производних слів, які вербалізують негативне емоційне состояние. В роботі визначається переважаючий спосіб афіксальної деривації лексем-номінацій негативних базових концептів емоцій і здійснюється їх класифікація по смисловим групам.

Ключові слова: негативний базовий емоційний концепт, афіксальна словообразовательная модель, суфіксальний спосіб словообразовання.

Shumeiko O. Affixal lexeme-formation patterns of naming units expressing negative basic emotive concepts in 21st-century American novels

Summary. The article is an analysis of the affixal derivatives which denote the negative basic emotive concepts of “anger”, “sadness” and “fear” in modern American English. The material under investigation is the 21st-century best-selling American novels. As a result of the morphemic analysis, affixal word-formation patterns were singled out. Frequency of occurrence of affixal derivatives showed that the most productive way of building words referring to negative emotional states is suffixation. It is typical of emotive adjective- and emotive adverb-formation. These suffixal derivatives are built by adding derivational morphemes following the stem. They are classified into lexico-semantic groups of derivatives.

Key words: negative basic emotive concept, affixal lexeme-formation pattern, suffixal word-building.